

Araştırma Yapan Kurumlar için Açık Erişim Politikası Geliştirme ve Uygulama İlkeleri

Yazarlar: Victoria Tsoukala, Marina Angelaki (EKT)

Gözden geçirenler: Alma Swan (EOS), Mafalda Picarra (Jisc), Eloy Rodrigues (U Minho)

Eylül 2015

İngilizce aslından Türkçeye çevirenler: Güleda Doğan, Yaşar Tonta, Umut AI, Orçun Madran (Hacettepe Üniversitesi)

[Araştırma Kurumunun Adı] Açık Erişim Politikası

National Documentation Centre (EKT) ve SPARC Europe tarafından PASTEUR4OA projesi çalışmalarının bir parçası olarak hazırlanan bu rehber, Araştırma Yapan Kurumlara etkili Açık Erişim (AE) politikaları geliştirmelerinde yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Rehber, fon sağlayıcıların kendi AE politikalarını geliştirmelerini ve uygulamalarını sağlayacak bağlam ve süreç ile ilgili bilgi vermekte, örnek bir AE politikası sunmaktadır. Örnek politika hazırlanırken, UNESCO'nun AE politika geliştirme ilkeleri, MedOANet AE ilkeleri, PASTEUR4OA kapsamında mevcut AE politikalarının etkililiği üzerine yapılan çalışmalar ve RECODE projesinin araştırma verileri için AE politikası önerilerinden yoğun olarak yararlanılmıştır. Örnek politika, kurumsal AE politikalarının bu konudaki 2012 Avrupa Komisyonu Önerileri ve Ufuk 2020 Koşulları ile uyumlu hale getirmeyi amaçlamaktadır. Örnek politika PASTEUR4OA projesinin politika etkililiği araştırmaları sonucunda ortaya çıkan güncel iyi uygulamalara uygun olup, bilimsel bilgiye Açık Erişimin gelişmesine yol açan en başarılı yöntem olan zorunlu ve muafiyetin olmadığı depolamayı önermektedir.

Avrupa'da Açık Erişim Politikalarında Mevcut Durum

Dünyada Açık erişim politikalarına olan ilginin son zamanlarda artması, Açık Erişim destekleyicileri ve araştırmacıların Açık Erişim kavramını anlatmak için yıllar süren çalışmalarının sonucudur. Bunda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin yol açtığı e-alt yapılarıdaki (açık erişim arşivleri ve dergiler gibi) ilerlemenin de etkisi söz konusudur. Açık erişimin yararlarının araştırma fonlayanlar ve kurumlar tarafından daha iyi anlaşılması ve geniş çapta kabul gören kamu destekli araştırmaların herkese açık olması fikri, araştırmaların yayımında Açık Erişimi standart bir uygulama olarak güvence altına alan ilgili politikaların geliştirilmesini acil hale getirmektedir.

Avrupa Komisyonu, Açık Erişimin Avrupa Birliği'nde kamu fonlarıyla gerçekleştirilen araştırmaların dağıtımında standart uygulama olmasını desteklemekte ve **bilginin açık dolaşımını Avrupa Araştırma Alanının beş önceliğinden biri olarak kabul etmektedir (COM(2012) 392 final)**. Açık Erişim aynı zamanda Ufuk 2020'de de önemle belirtilen Sorumlu Araştırma ve Yeniliğin (Responsible Research and Innovation - RRI) bileşenlerinden birisidir. 2012 yazında Avrupa Komisyonu, üye ülkelere kamu fonlarıyla gerçekleştirilen araştırmalara açık erişim sağlayacak ulusal politikalarını geliştirmelerini, araştırma fonlayıcıların ve araştırma yapan kuruluşların da buna göre ulusal ve Avrupa düzeyinde eşgüdümü kendi politikalarını geliştirmelerini önermiştir (**C(2012) 4890 final**). Bunun da ötesinde, **Ufuk 2020 fonlarıyla yapılan tüm hakemli yayınlar için açık erişim zorunludur**. Bu karar 7. Çerçeve Programı fonlama sürecinin bir parçası olarak gerçekleştirilen Açık Erişim pilot uygulamasının devamı niteliğindedir. **Ufuk 2020 de araştırma verilerine Açık Erişim için bir pilot uygulama içermektedir**. Araştırma verilerine Açık Erişim, son zamanlarda artan miktarda ilgi duyulan bir konudur ve bu konudaki politika çalışmaları nispeten erken bir aşamadır.

Dünyada ve Avrupa'da Açık Erişim politikası uygulayan araştırma fonlayıcıların ve araştırma yapan kuruluşların sayısının giderek artması politika düzeyindeki en önemli gelişmelerdir. Önemli araştırma kuruluşları giderek artan bir şekilde zorunlu Açık Erişim politikalarını kabul etmekte, böylece Açık Erişimin araştırmaları duyurmanın standart yolu olmasının etkin bir biçimde temellerini atmaktadır. Yakın zamanda PASTEUR4OA tarafından gözden geçirilen ROARMAP Açık Erişim politikaları kütüğünde 700'den fazla Açık Erişim politikası yer almaktadır. Bu politikaların üçte ikisi üniversitelere ve araştırma kuruluşlarına aittir ve yarısından fazlası Avrupa'dadır. ROARMAP aynı zamanda dünyadaki Açık Erişim politikalarında son yıllarda üstel bir artış olduğunu göstermektedir (<http://roarmap.eprints.org/>).

Açık Erişim Nedir?

Açık Erişim genellikle yüksek dergi abonelik ücretleri nedeniyle bilimsel yayınlara erişimin kısıtlı olması konusunu ele almaktadır. Açık Erişim (AE) **okuyucunun bilimsel bilgiye (makale, monografi, araştırma verileri ve diğer araştırma çıktıları) ücretsiz çevrimiçi erişiminin sağlanması ve bu bilginin araştırmacılar, endüstri [sektöründekiler] ve vatandaşlar tarafından da kullanılabilmesi için lisanslanması uygulamasıdır.**

Budapeşte Açık Erişim Girişimi (BOAI) ve Berlin Açık Erişim Bildirgesinin (Ekim 2003) Açık Erişim tanımları önemli tanımlar arasında yer almaktadır.

Açık Erişim Nasıl Sağlanır?

Kendi yayını arşivleme (Yeşil yol): Yazarlar araştırmalarını tercih ettikleri bir dergide yayımlarlar ve kabul edilmesinin ardından yayınlarının hakem denetiminden geçmiş elektronik bir kopyasını ve ilgili araştırma verilerini herkes tarafından ücretsiz olarak erişilebilen çevrimiçi bir açık erişim arşivinde (kurumsal arşiv ya da konu arşivi) depolarlar.

Bir arşiv kurumun bilimsel çıktılarını yönetmesini, korumasını ve sergilemesini sağlar. Arşiv bir kurumun araştırma bilgi sistemi ve değerlendirme sürecinde önemli bir araçtır ve bilimsel topluluğa katma değerli hizmetler sunar.

Açık Erişim yayıncılığı (Altın yol): Yazarlar yayınlarını Açık Erişim dergilerde veya monografi serilerinde yayımlarlar. Bu yayınlara İnternet'teki son kullanıcılar ücretsiz olarak erişirler. Yayınların telif hakkı genellikle yazarlara aittir. Açık Erişim yayınlar ücretli erişilen yayınlarla aynı süreçleri uygulamakta (örneğin, hakemlik süreci), ancak yayının içeriğine açık erişim sağlamaktadır. Bir yayının kalitesi ile yayına erişim [yöntemi] arasında herhangi bir ilişki (korelasyon) bulunmamaktadır.

Açık Erişim Politikasının Yararları

Açık Erişimin kurumsal bir politika ile resmi olarak kabul edilmesi, kurumların araştırmaya erişimin acil ve hem araştırmacıların hem de vatandaşların yararlanmasına açık olduğu gelişen araştırma ve akademi ekosisteminin bir parçası olmasını sağlar.

Bir kurum ve bu kurumun araştırmacıları etkili bir Açık Erişim politikasının uygulanmasından çeşitli yararlar bekleyebilirler:

Kurum:

- Bilimsel çıktılarını derler ve korur ve kurumsal arşivi aracılığıyla dağıtır.
- Kurumun bilimsel çıktısını Google gibi Internet üzerindeki uluslararası arama motorlarının indekslemesine ve izlemesine imkân sağlar.
- Ziyaret ve kullanım sayısını izler, kurumsal planlamada kullanılacak verileri ve göstergeleri toplar ve fon kaynakları araştırır vs.
- Kurumun çıktılarının bilimsel amaçlarla kullanımı ve yeniden kullanımı için fırsatlar sağlar (özgeçmişler, yayınlar, mükemmeliyet raporları, göstergeler, kurumsal web siteleri, kişisel web siteleri vs.).
- Uluslararası iletişim ve işbirliği kanallarını ve kurumun uluslararası profilini güçlendirir.

Araştırmacılar:

- Araştırmalarının görünürlüğünü ve atıflarını artırır.
- Araştırmalarının kullanımını artırır.
- Araştırmalarının etkisini artırır.
- Araştırma çıktılarının her biri için kalıcı bir bağlantı sağlar.

Bir Bakışta Politika İçeriği

Önerilen Kurumsal Açık Erişim Politikası kurumsal ya da konu bazlı açık arşivler aracılığıyla depolamayı ve Açık Erişimi zorunlu tutan Avrupa Komisyonu'nun bilimsel bilgiye Açık Erişim önerileri (**C(2012) 4890 final**) ile uyumludur. Diğer bir deyişle, "Yeşil" Açık Erişim politikası olarak bilinen bir politikadır. Bu uyum farklı ülkelerden ortak makale yazan ve yayın yapan araştırmacıların politikaya uymalarını ve diğer ulusal ve özel araştırma fonlayıcıların çoğunun şartlarını yerine getirmeyi kolaylaştırır.

Politika zorunludur, yayının yazar kopyasının (ya da mümkünse yayıncı kopyasının) yayınlanmak üzere kabul edilir edilmez açık arşivde depolanmasını zorunlu tutar ve **depolama araştırma değerlendirme ile ilişkilendirilir**. Politika, yayınların açık arşivde depolanmasından **feragat edilemeyeceği** şartını koyar. PASTEUR4OA politika etkinliği araştırmaları en etkili politikaların yukarıda sözü edilen özellikleri taşıyan politikalar olduğunu göstermiştir. Bu nedenle sözü edilen özelliklerin tüm politikalarda yer almasını öneririz.

Son olarak, **politika** araştırma makalelerine mümkünse **hemen Açık Erişimi zorunlu tutar**, ancak Fen Bilimleri, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik alanları için en çok 6 ay, Sosyal ve Beşeri Bilimler için en çok 12 ay olmak üzere Açık Erişim ambargosuna izin verir (yani depolanan makalelerin tam metinlerine erişilemeyebilir). Bu durumda makale üst verisi (bibliyografik bilgiler) bu bilgiler ambargoya konu olamayacağından hemen erişilme açılır. Bu bibliyografik bilgiler web arama motorları tarafından indekslenir, yayının tam metni üzerinde ambargo olduğu sürede dahi makale keşfedilebilir hale gelir. Monografilere ilişkin olarak politika, bibliyografik üst veriye erişimi zorunlu kılar ve araştırmacıları yayıncılar tarafından konulan kısıtlamaları dikkate alarak Açık Erişim sağlamaya teşvik eder.

Bir Açık Erişim Politikasının Uygulanması İçin Ne Gereklidir?

Aşağıdaki **süreçler ve araçlar** bir Açık Erişim politikasının [**kurum**] tarafından uygulanması için gereklidir:

1. **Uluslararası politikaların değerlendirilmesi** ve kurumun bilimsel iletişim ve yayıncılık uygulamalarının uluslararası bağlamı kapsamında konumlandırılması.
2. Politika geliştirme konusunda kurum içindeki ve dışındaki paydaşlar arası **iletişim ve işbirliğine katılım**. Tüm tarafların temsil edildiği bir Açık Erişim Çalışma Grubu ve bir Açık Erişim Uygulama Grubu oluşturmak.
3. **E-altyapı, örneğin Açık Erişim arşivi**. Ölçek ekonomileri ve işbirliğine dayalı girişimler yoluyla politikanın uygulanmasını destekleyecek bir kurumsal arşiv mevzuatı ya da diğer düzenlemeler.
4. İlgili paydaşların görev ve sorumluluklarını açık olarak tanımlayan **Politika İçeriği Geliştirme** (örneğin, önerilen mevcut politika).

5. **Araştırmacılar için rehberlik ve eğitim** (araştırmacılar için açık arşiv, Açık Erişim ve telif hakları gibi konularda bire bir bilgilendirme ve seminerler, örnekler ve bilgi içeren materyaller vs.). Üniversite kütüphaneleri genellikle açık arşivi işletme ve araştırmacıları çıktılarını depolama konusunda eğitme, aynı zamanda fon sağlayıcı politikalarına ve kurumsal politikalara nasıl uyum sağlanacağı konusunda bilgi sağlama (burada önerildiği gibi) görevlerini üstlenmektedir.
6. **Araştırmacılara teşvik ve ödöl sağlanması** (katma değer hizmetleri: dinamik raporlar, Bölüm/Enstitü/Fakülte vb. raporları, gelişme ve etki istatistikleri, genç araştırmacılar için açık erişimin kariyer geliştirme ölçütlerine dâhil edilmesi vs.).
7. **Politikanın uygulanması ve politikaya uyumu izleyecek mekanizma(lar)**. Politikayı uygulamak için ilerlemenin de kontrol edildiği bir plan. Açık arşivin sağladığı hizmetler aracılığıyla politikaya uyumu izleme ve kurumun yıllık yayın listesi ile karşılaştırma (yayın listesi CRIS gibi kurumsal sistemlerde kayıtlıdır ya da ticari indeksleme hizmetlerinde bulunabilir). İlgili raporların yayınlanması.
8. **Bu hizmet ve faaliyetlerin uzun dönemli sürdürülebilirliğini garanti etmek için kaynak sağlanması**. Politikanın bilimsel bilgiye açık erişim ile ilgili kurumsal uygulamaları değiştirmedeki başarısı için uzun dönemli fonlama ve kurumsal kaynaklar (insan) tahsis edilmelidir.

Araştırma Kurumları için Uygulamalı Kontrol Listesi

- Bilimsel yayınlara ve araştırma verilerine Açık Erişim ile ilgili uluslararası kurumsal politikaları saptadınız mı?
- Kurumunuzun içindeki ve dışındaki paydaşları politika geliştirme sürecine dâhil ettiniz mi (örneğin, bir açık erişim çalışma grubu oluşturduunuz mu)?
- Alt yapınızı ve hizmetlerinizi değerlendirdiniz mi? Alt yapı sorunlarını çözmek için potansiyel işbirliklerini değerlendirdiniz mi (örneğin, diğer kurumlarla ortak çalışmaya dayalı bir açık arşive katılmak, açık arşiv hizmetlerini yazılım hizmeti olarak almak)?
- Politikanız aşağıdaki konularla ilgili maddeler içeriyor mu?
 - Hakem denetiminden geçmiş bilimsel çıktılar için Açık Erişimin varsayılan durum olması.
 - Yazarın kendi yayınına kurumsal ya da diğer uygun açık arşivlerde kendisinin arşivlemesinin birincil arşivleme yöntemi olması
 - Sorumlulukların ilgili taraflar arasında dağıtılması
 - Yayının arşivlenme yeri ve zamanı
 - Teknik şartnameler
 - Lisanslama
 - Uyum ve izleme beyanı
- Araştırmacılarınıza yayınlarını ve araştırma verilerini açmaları için rehberlik edip destek sağlıyor ya da bunu yapmayı planlıyor musunuz?
- Araştırmacıları, araştırma çıktılarına açmaları karşılığında ödüllendirmek için hazırlık yaptınız mı (örneğin, Açık Erişimin kariyerde ilerleme için resmi ölçüt olması)? Diğer taraftan, politikanız, araştırmacılar çıktılarına varsayılan durum olan Açık Erişim yapmazlarsa bunun kariyerde ilerlemeye etkileri olacağını belirtiyor mu?
- Bir uyum ve izleme mekanizması oluşturduunuz mu?
- Politikanızın etkinliğini nasıl ve ne zaman değerlendireceğinize karar verdiniz mi?
- Kurum içerisinde Açık Erişim politikasını destekleyecek bir kaynak sağlama ve sürdürülebilirlik planı geliştirdiniz mi (görevler, sorumluluklar, kaynaklar)?

Örnek Açık Erişim Politikası

[KURUM ADI] AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI

[Kurum] aşağıdaki ilkelere dayalı bir Açık Erişim Politikasını kabul eder.

Madde 1 Genel İlkeler

- [Kurum] Açık Erişim politikası kamu tarafından fonlanan araştırma çıktılarına ücretsiz çevrimiçi erişim sağlamayı amaçlar.
- Bilimsel sonuçlara Açık Erişim, bilginin ve bilgiden elde edilmiş sosyal ve ekonomik faydaların kamu mali olarak tanınmasına dayanır.
- Bilimsel çıktıları etkili ve geniş bir biçimde yaymak bir kamu araştırma kurumu olarak [Kurum]'un rolünün önemli bir kısmını oluşturur.
- Açık Erişim nedeniyle bilimsel çıktıların görünürlüğünün artması yayınların etkisinin artmasını sağlar.
- Kurumsal arşivde depolama [Kurum]'un bilimsel çıktılarının derlenmesini uzun dönemli korunmasını ve daha da yayılmasını ve bu çıktılara iç ve dış değerlendirmelerin yapılması için erişilmesini sağlar.

Madde 2 Tanımlar

- Bir **Yayın**, araştırmacıların hakem denetiminden geçerek yayımlanmış (ya da yayın aşamasında) olan kurum merkezli çalışmaları olarak tanımlanır (belirleyici olarak bu [tanım] makaleleri, monografileri, kitap bölümlerini, raporları, konferans bildirimlerini kapsamaktadır).
- Bir **Araştırmacı**, [Kurum]'un **istihdam** statüsüne bakılmaksızın tüm düzeylerdeki araştırma personelidir.
- [Kurum]'da çeşitli disiplinlerden dijital içerik sunan ve arama, dolaşma ve dijital koleksiyonlara Açık Erişim sağlayan, uluslararası standartlara göre kurulmuş [Arşiv adı] bir **Kurumsal Açık Erişim Arşivi**,dir.
- Bir **Dijital Kopya**, yayının son aşamasındaki elektronik kopyadır (ya hakem denetiminden geçmiş yazar son kopyası ya da yayıncı sürümü).
- Araştırma Verisi**, bilimsel yayınlarda sunulan sonuçları doğrulamak için kullanılan verilerdir (istatistikler, deney sonuçları, ölçümler, gözlemler, görüşme kayıtları, görüntüler gibi).
- Ambargo**, arşivde depolanmış bir yayının erişime "kapatılabildiği" süredir (yani yayın erişime açık değildir).
- Üst veri**, depolanan yayının tanımlanması, izlenmesi, kullanılması ve yönetilmesi için kullanılan tanımlayıcılar (belirleyici olarak: yayın başlığı, yazar(lar), kurum, yayının kabul edildiği dergi adı).
- Uygun bir Arşiv**, bilimsel sonuçlara açık erişim sağlayan, DOI numarası gibi kalıcı tanımlayıcılarla atıf yapılmasına olanak veren ve kabul edilen ilke ve standartlara dayalı niteliksel üst veri (araştırma fonu bildirimini de içeren) sağlayan bir arşivdir.

Madde 3 Politika

[Kurum], [tarih] itibariyle:

1. Araştırmacılarının tüm yayınlarının tam metinlerinin elektronik birer kopyasının (yazar son kopyası ya da yayıncı sürümü) ve ilgili üst verilerin yayına kabul edilir edilmez kurumsal arşivde depolanmasını zorunlu tutar. Araştırmacılar yayınlarının kurumsal arşivde zamanında depolanmasından sorumludurlar.
2. Tüm yayınların tam metinlerinin depolama anında ya da depolamadan sonraki en kısa sürede erişime açılmasını zorunlu tutar. Her durumda, üst veri erişilebilir olmalıdır. Hakem denetiminden geçmiş yayınlar için depolanan yayın 6 aya (ya da sosyal ve beşeri bilimler için 12 aya) kadar kapalı kalabilir. Monografiler için depolama zorunludur, ancak erişim ambargo süresi geçene kadar kapalıdır.
3. Yayına ilişkin olarak depolanan özün (abstract), yayının "kapalı" olması durumunda dahi görünürlüğü artırmak amacıyla erişime açılmasını zorunlu kılar.
4. Kurumun ve kurum üyelerinin araştırma çıktılarının bireysel ya da kurumsal olarak değerlendirilmesinde [Kurum] sadece üst verileri ve tam metinleri kurumsal arşivde yukarıdaki gerekliliklere göre depolanan yayınları dikkate alır.
5. Araştırmacıları, yayınlarını destekleyen araştırma verilerini kurumsal arşivde ya da uygun diğer bir Açık Erişim Veri Arşivinde depolama konusunda teşvik eder.
6. Araştırmacıları, telif haklarını kendilerinde tutmaları ve yayıncılara sadece yayın için gerekli hakları vermeleri konusunda teşvik eder. Bu, yayın sözleşmesi eklerinin kullanılmasıyla mümkündür. Örneklere <http://sparcopen.org/our-work/author-rights/brochure-html/> ve <http://copyrighttoolbox.surf.nl/copyrighttoolbox/index.html> adreslerinden erişilebilir.
7. Araştırmacıları, mevcut politikanın yürürlüğe girdiği tarihten önceki yayınlarını kurumsal arşivde depolamaları ve mümkün olur olmaz erişime açmaları konusunda teşvik eder.

Madde 4 Açık Erişim Politikasının Desteklenmesi ve İzlenmesi

[Kurum],

1. Seminerler, etkinlikler, farkındalığı artırıcı eylemler ve Açık Erişim ile ilgili konularda eğitimler düzenleyerek Açık Erişimin kabul edilmesini sağlar.
2. Arşivin içeriğini, dizinleme servislerinden sağlanan verilerle ve yayın/bölüm/birim/enstitü vb. başına düşen kullanım (erişim ve indirme) verileriyle karşılaştırarak politikaya uyumu izler.
3. Açık Erişim politikasının desteklenmesi için gerekli insan kaynaklarını ve alt yapıyı sağlar. Google Akademik gibi diğer veri tabanları ile bağlantıyı ve birlikte çalışabilirliği sağlar.